

8. Mombieva G.A. *Bolashaq mamandardyn emotsionaldy turaqlylygyn damytudyn psikhologiyalyq-pedagogikalyq maseleleri [Psychological and pedagogical issues of developing the emotional stability of future specialists]*//ELS. – 2025. – № 28 (fevral', PN2). – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bolasha-mamandardy-emotsionaldy-t-ra-tyly-yn-damytudy-psihologiyaly-pedagogikaly-m-seleleri> (accessed: 19.08.2025).

9. Saeed G., Oshio A., Taku K., Hirano M. *Resilience and Big Five Personality Traits: A meta-analysis* // *Personality and Individual Differences*. – 2018. – Vol. 127. – P. 54–60. – DOI: 10.1016/j.paid.2018.01.048.

10. Goleman D. *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. – New York : Bantam Books, 1995.

11. Squires V., Clarke M., Walker K. *The Teacher Resilience Model: A Framework to Understand the Balancing of Adversity and Supportive Resources*. – 2023.

12. Kovich M.K., Simpson V.L., Foli K.J., Hass Z., Phillips R.G. *Application of the PERMA Model of Well-being in Undergraduate Students* // *International Journal of Community Well-being*. – 2023. – Vol. 6, № 1. – P. 1–20. – DOI: <https://doi.org/10.1007/s42413-022-00184-4>.

13. *Digital Anxiety: How Technology Affects Mental Health Across Generations [Elektronnyi resurs]* // *Community Minds*. – Rezhim dostupa: <https://www.communityminds.com/resources> (accessed: 10.09.2025).

FTAXP 14.35.07

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2025.88.4.037>

Ж.Б.Шаринходжаева^{1*}

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ. Қазақстан

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҚАРЫМ - ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ПЕДАГОГТИҢ РӨЛІ

Аңдатпа

Қазіргі ғылыми әдебиеттерді шолуға сүйене отырып, авторлар тиімді қарым-қатынас оқушылардың мінезі мен білім деңгейін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады дей келе, қарым-қатынастың сыныпта маңызды екенін атап өтеді: әдетте табысты оқыту үшін білімнің 50%-ынан бастап 50%-ға дейін қарым-қатынас дағдылары қажет деп санайды. Нәтижесінде мұғалім қарым-қатынастың барлық төрт әдісін қалай тиімді пайдалану керектігін білуі керек. Оқушылардың қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеудің маңыздылығы көрсетілген және осыған байланысты қазіргі бастауыш сынып мұғалімдері оқушының жеке ерекшеліктерін білу негізінде оқытуды, дамытуды және тәрбиелеуді жүзеге асыруы, оқушының үнемі өзгеру процесін басқара білуі және оның жоғары даму деңгейіне көтерілуін қамтамасыз етуі, ғылыми қызметті жүзеге асыруы керек.

Нәтижесінде әзірленген ғылыми-әдістемелік ұсыныстар болашақ мамандардың дәстүрлі оқыту әдісімен салыстырғанда оқушылардың бойында қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеу туралы білімдерін тиімді түрде қалыптастыратынын және студенттердің білім сапасын, олардың әдістемелік дайындық деңгейін арттыруға ықпал ететінін, студенттердің оқуға және педагогикалық шеберлікті жетілдіруге қызығушылығын арттыратынын көрсетеді.

Түйін сөздер: дайындық, мамандар, тәрбие, мәдениет, қарым-қатынас, оқушылар.

Шаринходжаева Ж.Б.^{1*}

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан

РОЛЬ УЧИТЕЛЯ В ВОСПИТАНИИ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация

Основываясь на обзоре современной научной литературы, авторы находят, что эффективное общение играет важную роль в формировании характера и уровня образованности учащихся. Автором отмечено, что общение имеет ключевое значение в классе: обычно считается, что для успешного преподавания требуется от 50% знаний до 50% навыков общения. В результате учитель должен владеть всеми четырьмя способами общения и должен знать, как эффективно использовать эти навыки в школьной среде. Указывается на значимость воспитания культуры общения учащихся и в этой связи современные учителя начальных классов должны осуществлять обучение, развитие и воспитание на основе знания индивидуальных особенностей школьника, уметь управлять процессом постоянного изменения и обеспечивать его восхождение на более высокий уровень развития, осуществлять научную деятельность. Результаты показали, что разработанные рекомендации эффективным образом формируют знания

будущих специалистов по сравнению с традиционным методом обучения и способствуют повышению качества знаний студентов, повышает интерес студентов к обучению и совершенствованию педагогического мастерства.

Ключевые слова: подготовка, специалисты, воспитание, культура, общение, школьники.

Sharipkhojayeve Zh.^{1*}

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

THE ROLE OF THE TEACHER IN FOSTERING A CULTURE OF COMMUNICATION AMONG PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Abstract

Based on the review of modern scientific literature, the authors find that effective communication is crucial in molding the character and educational attainment of students. The author notes that communication is of key importance in the classroom: it is usually considered that 50% of knowledge to 50% of communication skills are required for successful teaching. As a result, the teacher must be proficient in all four ways of communication and must know how to use these skills effectively in the school environment. The importance of educating the culture of communication of students is pointed out, and in this regard, contemporary primary school educators must implement training, development, and educational practices grounded in an understanding of each student's unique attributes. They should also possess the ability to navigate the ever-changing educational landscape and guide students towards higher levels of growth, while simultaneously engaging in scientific inquiry. The results showed that the developed recommendations effectively form the knowledge of future specialists in comparison traditional teaching methods can enhance the quality of student understanding, foster student engagement in learning, and elevate pedagogical abilities..

Keywords: training, specialists, education, culture, communication, schoolchildren.

Кіріспе. Болашақ мамандарды бастауыш сынып оқушыларының қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруға даярлау мәселесі өте өзекті. Болашақ мұғалімнің мектеп оқушыларының қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеуге дайындығын қалыптастыру маңызды әлеуметтік-мәдени мәнге ие және оны біз ЖОО студенттерін болашақ кәсіби қызметке даярлау процесінде шешілетін қазіргі заманғы жоғары білімнің маңызды мәселелерінің бірі ретінде қарастырамыз.

Мәселенің өзектілігі бастауыш сынып оқушыларының қарым-қатынас мәдениетін дамытуға дайын болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби дайындық жүйесін жетілдірудің объективті қажеттілігі арасындағы қайшылықты шешуге байланысты [1].

Педагогикалық практиканың талдауы педагогикалық оқу орындары түлектерінің оқушылармен педагогикалық өзара әрекеттесуге дайындығы жеткіліксіз екенін көрсетеді, бұл жас мұғалімдердің кәсіби қызметінде, әсіресе жұмыстың бастапқы кезеңінде айтарлықтай қиындықтар туғызады [2].

Мәселен, Алматы қаласы мектептерінің басшылары мен мұғалімдері арасында жүргізілген сауалнама нәтижелері пікіртерімге қатысқан 1368 педагогтің 71,3%-ы өздерінің теориялық даярлығын және 49,7%-ы қарым-қатынас педагогикасы мен психологиясы бойынша практикалық даярлығын қанағаттанарлықсыз деп бағалайтынын көрсетті. Сонымен қатар, мемлекеттік педагогикалық университеттердің 4-курс студенттерінің 40,8 % -ы бастауыш сынып оқушыларымен алғашқы қарым-қатынастан қорқады, ал 61%-ы олармен қарым-қатынас жасауға дайын емес.

Қазіргі қоғамның даму қарқыны, ақпараттық технологиялардың жедел дамуы, жаһандану үдерістері жас ұрпақтан тек білімді ғана емес, сондай-ақ жоғары мәдениетті, қарым-қатынас мәдениеті қалыптасқан тұлға болуды талап етеді. Әсіресе бастауыш мектеп – баланың тұлғалық дамуының іргетасы қаланатын маңызды кезең. Осы уақытта бастауыш сынып оқушысының мінез-құлқы, өзін-өзі ұстау дағдылары, өзгені тыңдай білу, пікірін мәдени түрде жеткізу, сыйластық сияқты қасиеттері қалыптаса бастайды. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларының қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеу – қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаттарының бірі.

Бұл үдерісте болашақ педагогтің рөлі ерекше. Мұғалім оқушының алғашқы әлеуметтік ортасындағы жетекші тұлға ретінде оның қарым-қатынас мәдениетінің дамуына зор ықпал етеді. Мұғалімнің сөйлеу мәнері, оқушымен және ата-анамен қарым-қатынасы, сыныптағы психо-

логиялық ахуалды қалыптастыруы, үлгі-өнеге көрсетуі – бастауыш сынып оқушысының қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыратын негізгі факторлардың бірі болып табылады.

Педагог тарапынан дұрыс ұйымдастырылған оқу-тәрбие үдерісі оқушылардың бір-бірімен тіл табысуына, ынтымақтастықта жұмыс істеуіне, өз ойын ашық әрі мәдениетті жеткізуіне, сонымен қатар адамгершілік құндылықтарды бойына сіңіруіне мүмкіндік береді. Сондықтан болашақ мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі, педагогикалық шеберлігі, қарым-қатынас мәдениеті – бастауыш мектептегі тәрбие жұмысының тиімділігін анықтайтын басты шарттардың бірі.

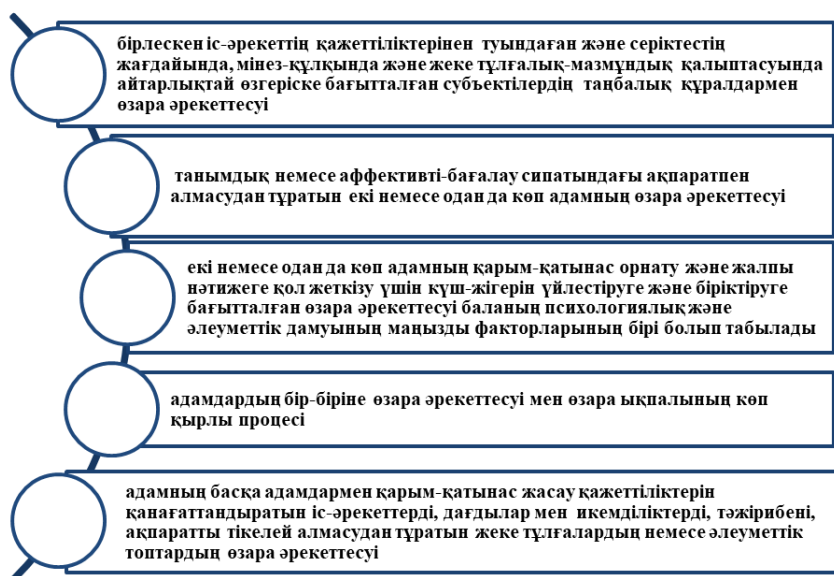
Демек, болашақ мұғалімдерді педагогикалық қарым-қатынасты ұйымдастыруға және оның барысында туындайтын қиындықтардың алдын алуға даярлау тиісті деңгейде жүзеге асырылмайды [3].

Негізгі ережелер. Бұл жағдай көбінесе ЖОО-дағы дәстүрлі білім беру процесі шеңберінде болашақ мұғалімді студенттермен педагогикалық қарым-қатынасқа дайындау көбінесе кәсіби даярлықтың жалпы процесінде сезілмеуімен түсіндіріледі, жүйесіз және жағдаяттық сипатқа ие, теориялық коммуникативті дайындық практикадан басым болады, педагогикалық қарым-қатынасқа дайындықтың заманауи озық әдістері әрдайым қолданыла бермейді. Нәтижесінде болашақ мұғалімге вариативті педагогикалық жағдайларды шығармашылық түрде өзгертуге, педагогикалық қарым-қатынасты оңтайлы етуге, әр баланың жеке басының жақсы жақтарын көрсетуге ықпал ететін және түлектердің болашақ кәсіби қызметіне бейімделуін жеңілдететін студенттердің коммуникативтік дағдыларын дамыту мәселесі тиімді шешілмейді [4].

Осылайша, мәселені зерттеудегі ғылым жинақтаған тәжірибе арасында дербес іс-әрекеттің басында бастауыш сынып оқушыларымен нәтижелі педагогикалық өзара әрекеттесуді ұйымдастырудың объективті қажеттілігі мен осындай өзара әрекеттесуді жүзеге асыра алмау арасында қайшылықтар туындайды.

Осы қарама-қайшылықтарды ескере отырып, біз зерттеуіміздің проблемасын былай тұжырымдадық: болашақ мамандарды қарым-қатынас мәдениетінің қиындықтарының алдын алуға даярлау процесі қандай? Мұндай дайындықтың сапасын арттырудың шарттары мен жолдары қандай? Мәселені шешу - зерттеудің мақсаты болып табылады.

Материалдар мен әдістер. Педагогикалық өзара іс-әрекетті зерттеу – өте кең сала. Байланыс және өзара әрекеттесу белгілі бір зерттеу салалары ретінде күрделі диалектикалық бірлікті құрайды. Қарым-қатынас пен өзара әрекеттесудің күрделі қатынастарын түсіну үшін қарым-қатынасты анықтаудың екі тәсілін салыстырамыз. Анықтамалардың бірінші қатары өзара әрекеттесу арқылы байланысты түсіндірумен сипатталады (1-сурет):

1-сурет. Өзара әрекеттесу арқылы байланысты анықтаудың негізгі тәсілдері

Бұл қатарды А.А.Бодалевтің, М.И. Дьяченконың және Л.А.Кандыбовичтің, М.С.Каганның, А.А.Леонтьевтің, М.И.Лисиннің, Б.Ф.Ломовтың, Р.С.Немовтің, Н.Н.Обозовтың, Н.И.Шевандриннің, В.Д.Ширшовтың және т.б. еңбектерінен алынған мысалдармен жалғастыруға болады [5].

Логика заңдарына сәйкес, ашатын ұғым ашылатын ұғымнан біршама жоғары болуы керек. Сондықтан, әдіснамалық тәсіл тұрғысынан іргелі байланыс, өзара әрекеттесу арқылы анықталады: өзара әрекеттесу философиядағы негізгі ұғым, әдіснамалық заңдылықтың арқауы, сондықтан қарым-қатынастар жай бір оқиғалар, әрекеттер мен жағдайлардың өзара әрекеттесуінің жалпы заңдылығына енетін құбылыс.

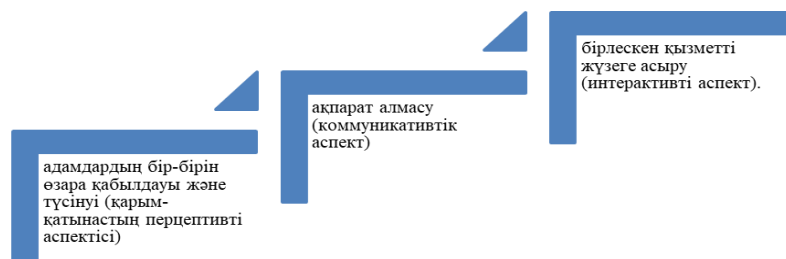
Алайда, басқа тәсіл де бар. Оның ерекшелігі - өзара әрекеттесуге қарым-қатынас процесінің тараптарының бірі ретіндегі көзқарас. «Қарым - қатынас-бұл адамдар арасындағы байланыстарды құру мен дамытудың күрделі, жан-жақты процесі, бірлескен іс-әрекетке деген қажеттіліктерден туындайды және ақпарат алмасуды, өзара әрекеттесудің бірлескен стратегиясын әзірлеуді, басқа адамды қабылдау мен түсінуді қамтиды» [6].

Сонымен, кейбіреулер қарым-қатынасты жалпы әрекет ретінде түсінілетін өзара әрекеттестіктің бір бөлігі ретінде қарастырса, ал басқалары өзара әрекеттесуді коммуникация құрылымына енгізілген нақты әрекет ретінде қарастырады. Берілген тәсілдің дұрыстығы осы категорияларды салыстырудың жалпы тәсіліне байланысты деп есептейміз. Егер өзара әрекеттесу мен қарым-қатынас әдістемелік деңгейде қарастырылса, біріншісі екіншісімен жеке қарым-қатынас ретінде байланысады. Егер қарым-қатынас пен өзара әрекеттесу өте практикалық деңгейде қарастырылса, онда, әрине, қарым-қатынас бірлескен жұмыс процесінде индивидтердің жеке әрекеттеріне қарағанда жоғары деңгейдегі құбылыс болады [7].

Осыған байланысты қарым - қатынас пен өзара әрекеттестіктің өзара байланысын атап өтуге деген ұмтылыс бар анықтамалардың үшінші қатары да туындайды, мұнда: Қарым-қатынас – адамдар арасындағы қарым-қатынастың орнығуы мен дамуының, тұлғааралық қарым-қатынастың қалыптасуы мен дамуының нәтижесінде пайда болатын жеке іс-әрекеттің әмбебап нысандарының бірі (таныммен, еңбекпен, ойынмен қатар) [8].

Осылайша, өзара әрекеттесумен диалектикалық түрде байланысты қарым-қатынас мұғалім мен оқушы үшін педагогикалық өзара әрекеттесудің микро-сферасындағы басты негіз болып табылады. Бірақ білім беру процесінде өзара әрекеттесудің негізі болып табылатын қарым-қатынас педагогикалық практика тұрғысынан егжей-тегжейлі талдауды қажет етеді.

Ғылыми әдебиеттерді талдаудан зерттеушілер (Г.М.Андреева, А.В.Петровский, В.С.Крижанская және В.П.Третьяков, Б.Ф.Ломов, А.А.Реан, Я.Л.Коломинский, Б.Д.Парыгин, М.Г.Ярошевский, В.В.Юрчук және т. б.): қарым-қатынастың үш негізгі бөліп көрсетеді (2-сурет) [9].

2-сурет. Қарым-қатынастың негізгі компоненттері

Әрбір компоненттің оқыту процесі мен оқыту қарым-қатынасы бойынша өзіндік ерекшеліктері бар. Педагогикалық қарым-қатынастың перцептивті компоненті диалогке қатысушылардың рөл-дерінің өзіндік ерекшелігі арқылы болады. Педагогикалық процесте жетілген сана мен дүниетанымның қалыптасуына дейінгі бірқатар дәйекті кезеңдерден өтетін оқушының жеке

басын қалыптастыру жүзеге асырылады. Бұл процестің алғашқы кезеңдерінде мұғалім бірқатар бастапқы артықшылықтарға ие, өйткені ол қалыптасқан тұлғаның тасымалдаушысы, сондай-ақ тәрбиеленушілердің жеке басын қалыптастырудың мақсаттары мен тетіктері туралы идеяларға ие. [10].

Мұғалімдердің тұлғалық ерекшеліктері, жеке психологиясы және кәсіби қасиеттері диалогтың сипатын анықтайтын маңызды шарттар болып табылады. Мұғалімдердің қажетті кәсіби қасиеттеріне балалардың жеке ерекшеліктерін, қызығушылықтарын, бейімділігін, эмоцияларын байқап, толық бағалай білу жатады. Осы ерекшеліктерді ескергенде ғана құрылған оқыту үрдісі нәтижелі болады. Оқыту қарым-қатынасының коммуникативтік құрамдас бөлігі ең алдымен диалогқа қатысушылардың рөлдері арасындағы қарым-қатынас сипатына байланысты. Педагогикалық өзара әрекеттесудің алғашқы кезеңдерінде бала әлі ақпарат алмасудың тең қатысушысының қажетті әлеуетіне ие емес, өйткені оның бұған жеткілікті білімі жоқ. Мұғалім білім беру бағдарламасына енгізілген білімге негізделген адам тәжірибесінің тасымалдаушысы ретінде әрекет етеді. Алайда, бұл педагогикалық қарым-қатынас, тіпті бастапқы кезеңдерде де, бір жақты процесс дегенді білдірмейді. Қазіргі жағдайда оқушыларға қарапайым хабарлама беру жеткіліксіз. Білімді игеру үшін олар өз күш-жігерлерін жандандыруы қажет. Бұл жағдайда оқушылардың қажетті ақпаратты өз бетінше табуын және оны әр түрлі жағдайларға байланысты қолдануды ынталандыратын белсенді оқыту әдістері ерекше маңызды. Деректердің неғұрлым көбірек массивін игеріп, олармен іс-әрекет жасау қабылеттерін қалыптастырған сайын оқушы коммуникативтік алмасуға қомақты үлес қосатын оқу диалогінің тең құқылы қатысушысына айналады [11].

«Қарым-қатынас мәдениеті» ұғымын қалай түсіну керек? Мағыналық мәнін іздеу оның екі негізгі түсініктерінің – мәдениет пен қарым-қатынастың қиылысу нүктелерін анықтауға негізделген.

Мәдениет, күрделі құбылыс ретінде, біркелкі түсіндірілмейді және әртүрлі авторларда материалдық және рухани құндылықтардың жиынтығы, адамның іс-әрекетінің нәтижесі немесе тәсілі, қоғамның жүйелік сапасы және т.б. түрінде болады.

Ғылыми әдебиеттердің теориялық талдауы (А.И.Арнольдов, М.М.Бахтин, В.Л.Бенин, Э.В.Ильенков, Д.С.Лихачев, Ю.М.Лотман, М.К.Мамардашвили, В.М.Межуев, Н.З.Чавчавадзе және т.б.) мәдениеттің тарихи өлшемі адамды тарихи процестің белсенді қатысушысына айналдырады деген тұжырымға келуге мүмкіндік береді [12].

Мәдениет әлеуеті, ерекше құбылыс ретінде, алдымен қоғамның дамуымен, адам шығармашылығының күштері мен қабілеттерінің әртүрлі функциялары мен қасиеттерімен байланысты. Екіншіден, мәдениет адамның қабылдау, ойлау, күйзеліс пен қуаныш сезімдерін білдіру тәсілдерін, сондай-ақ рухани және практикалық қызметтің тәжірибесін жинақтайтын білім, құндылықтар, нормалар, мақсаттар мен мәндер арқылы өмір сүру және әлемді тану тәжірибесін сақтап, жаңғыртады.

Сонымен қатар, білім «тірі аудармашы және таратушы» ретінде әрекет етеді (М.М. Бахтин). Жоғары білім, соның ішінде педагогикалық білім, студенттің мәдениетте жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуға арналған құндылық бағдарын іске асыруына мүмкіндік береді. Білім берудің жаңа парадигмасы жас буынды әлемдік мәдениет пен ұлттық мәдениеттің құндылықтарына үйретеді. Бұл жастарды өзара құрмет, ана тілін және халықтың ұлттық байлығын қадірлеу рухында тәрбиелеуге, сондай-ақ жалпыадамзаттық құндылықтардың басымдылығы негізінде барлық халықтар мен ұлыстардың теңдігі мен құқықтық теңдігін түсінуге бағытталған. Коммуникациялық жүйе жеке тұлғаға тән идеялар мен ұғымдар жүйесі ретінде әр түрлі ұлттар, нормалар мен елдер адамдарының өзара іс-қимылы мен өзара ықпалын мәдениет, сынып және топ бойынша, жалпы қоғамға, мәдени қызметті қалыптастырудың әдістері, нысандары мен түрлері бойынша тереңдетеді.

Психологиялық-педагогикалық, мәдениеттану салалары бойынша әдебиеттерді теориялық талдау нәтижесінде «адам-адамға» саласындағы маманды кәсіби даярлау процесінде нақты буын

ретінде «қарым-қатынас мәдениеті» ұғымын белгілеуге, ұлттық, жалпыадамзаттық құндылықтарды дамытуға және студенттің жеке басын байытуға бағытталған толыққанды халықаралық қатынастарды қамтамасыз етуге мүмкіндік берді.

Міндеттерді шешу үшін өзара байланысты және өзара толықтыратын зерттеу әдістерінің кешені пайдаланылды: философиялық, психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді, теориялық зерттеулер проблемасы бойынша нормативтік-оқу-әдістемелік материалдарды талдау; педагогикалық тәжірибені жинақтау және жүйелеу, модельдеу, сауалнама, сұхбат, мониторинг.

Нәтижелер мен талқылау. Зерттеу үшін тәжірибелік база Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Педагогика және психология институты болды. Экспериментке «Педагогика және психология» институтының 05010200 – «Бастауыш сыныпта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы бойынша 128 респондент қатысты, оның ішінде 64 қатысушы бақылау топтарында, 64- і эксперименттік топтарда болды.

Бастапқы кесіндінің нәтижелері болашақ білім беру мамандарының педагогикалық қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырудың жоғары деңгейі жеткіліксіз екендігін көрсетті, бұл студенттерді педагогикалық өзара іс-қимылға даярлығын жетілдіру қажеттілігін растайды. Бұл зерттеу нәтижесінде, студенттер арасында қарым-қатынас мәдениеті төмен деңгейдегілерге жуық 34%, орташа деңгейге жеткендерге жуық 61%, ал мамандыққа дайындар арасында жоғары деңгейге жеткендерге жуық 5% анықталды.

Студенттердің білім беру қызметінің мазмұнын әзірлеу және енгізу, жалпы гуманитарлық және әлеуметтік-экономикалық тақырыптар блоктарын интеграциялау негізінде білім беру процесінің бағыттылығын қамтамасыз ету, жалпы кәсіптік пәндер мен пәндік оқыту пәндері бастауыш мектеп оқушылары арасында қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруға болашақ мамандардың дайындығын қалыптастырудың тиімді тәсілін айқындауға мүмкіндік берді.

Зерттеуде бұл шарт болашақ мамандардың бастауыш мектеп оқушыларының қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеуге дайындығын қалыптастыру кезеңдерінің бірізділігін білдіреді; шешілетін мақсаттар мен міндеттердің бірлігі негізінде ол академиялық пәндердің өзара байланысы арқылы көрініс тапты.

Білім беру үдерісінде студенттердің оқу іс-әрекеті мазмұнының инвариантты бөлігін ғана емес, сонымен қатар вариативті бөлігін де пайдалануға мүмкіндік берді. Студенттердің оқу қызметі мазмұнының вариативтік бөлігі кәсіптік қызметті модельдейтін және оқу пәндерінің өзара байланысын және оқу-материалдық базаның мүмкіндіктерін ескеретін пәнаралық интеграцияланған кәсіптік-бағдарланған оқу міндеттерінде іске асырылды.

Эксперименттік жұмыс болашақ мамандардың жасы кіші сынып оқушыларының қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеуге дайындығын қалыптастырудағы оң нәтижеге оқытушылар мен студенттер педагогикалық процестің нақты субъектілері болып табылғанда қол жеткізіледі деп айтуға негіз берді. Бұл оқытушы мен студенттің өзара әрекеттесуінің диалогтық стилін болашақ мамандардың бастауыш сынып оқушыларының қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеуге оқытуды қалыптастырудың ұтымды тұсы ретінде оны бастауыш мектептің болашақ мұғалімін кәсіптік-педагогикалық қызметке даярлау құрылымының ажырамас бөлігі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Өзара әрекеттесудің диалогтық стилі – бұл адамдар арасындағы қарым-қатынас процесінде қолданылатын әңгіме түрі. Бұл стильде әрбір қатысушы өз ойын, пікірін білдіру арқылы әңгімеге қосылып, бір-бірін тыңдайды, түсінеді және жауап береді. Диалогтық стильдің негізгі ерекшеліктері:

1. Сұрақтар мен жауаптар: Әңгіме сұрақ-жауап формасында өтеді. Бір адам сұрақ қойса, екіншісі жауап береді, бұл өзара түсінісу процесін жүзеге асырады.

2. Кері байланыс: Әрбір қатысушының пікірі мен сезіміне көңіл бөлінеді. Тікелей жауаптар мен пікір алмасу өзара түсінікті болуын қамтамасыз етеді.

3. Қатысушының белсенділігі: Диалогта әрбір адам белсенді қатысады, біреу ғана сөйлемейді. Бұл екі жақтың да ойлары мен эмоцияларын ескере отырып әңгіме жүргізуді білдіреді.

4. Тілдің қарапайымдылығы: Диалогтық стильде тіл қарапайым әрі түсінікті болып келеді. Әңгімелесушілер бір-бірін түсінуге тырысады, сондықтан тілдің күрделілігінен аулақ болуға тырысады.

5. Тыңдау және түсіну: Диалогта тек сөйлеу ғана емес, сонымен қатар тыңдау да маңызды. Әр адам өз ойын білдіріп, басқалардың пікірін тыңдайды, бұл жақсы қарым-қатынасты қалыптастырады.

Бұл стиль әсіресе адамдар арасындағы қарым-қатынас кезінде, білім беру процесінде, әлеуметтік желілерде немесе кез келген ортада маңызды болып табылады.

Оқытушымен, бір-бірімен диалогтық қарым-қатынас процесіне қатысатын студенттер пәнаралық өзара әрекеттесу әдістерін, басқа адамның мінез-құлқына аналитикалық көзқарас дағдыларын игерді. Интерактивті оқыту — бұл оқушылар мен оқытушылардың белсенді өзара әрекеттесуіне негізделген оқыту әдісі, оның мақсаты оқушылардың оқу процесінде белсенді қатысуын қамтамасыз ету болып табылады. Интерактивті оқытудың формаларын және әдістерін анықтауда жүйе құратын факторлар бірнеше негізгі аспектілерден тұрады. Оларды анықтауда маңызды рөл атқаратын факторлар:

1. Оқушылардың жас ерекшеліктері: Оқушылардың жасына және даму деңгейіне байланысты интерактивті әдістер мен формалар таңдалады. Мысалы, бастауыш сынып оқушылары үшін ойын арқылы оқыту әдістері тиімді болса, жоғары сыныптар мен студенттер үшін талқылау, пікір алмасу және жобалық жұмыстар қолданылуы мүмкін.

2. Оқытудың мақсаттары мен мазмұны: Оқытудың мақсаттарына жету үшін қандай әдістер тиімді болатынын анықтау маңызды. Егер мақсат — жаңа ақпаратты беру болса, онда дәрістер мен практикалық тапсырмалар қажет болуы мүмкін. Егер мақсат — ойлау қабілетін дамыту болса, топтық талқылаулар, дебаттар немесе жағдайлық тапсырмалар тиімді болады.

3. Оқыту ортасы мен жағдайы: Оқушылардың оқып жатқан ортасы да интерактивті әдістерді таңдауда маңызды фактор болып табылады. Мысалы, мектепте немесе университетте қолданылатын әдістер мен онлайн оқыту үшін қажетті әдістер әртүрлі болуы мүмкін. Онлайн білім беру жағдайында вебинарлар, чаттар, форумдар, және виртуалды симуляциялар қолданылуы мүмкін.

4. Оқытушының шеберлігі мен тәсілдері: Оқытушының өз пәніне деген мамандығы мен білім деңгейі, оқушылармен қарым-қатынасы, коммуникациялық қабілеттері интерактивті оқыту әдістерін таңдау мен жүзеге асыруда шешуші рөл атқарады. Оқытушының шығармашылық тәсілдері мен инновациялық әдістерді қолдану қабілеті оқыту тиімділігін арттырады.

5. Технологиялық мүмкіндіктер: Заманауи технологиялар интерактивті оқытудың тиімділігін арттырады. Оқытушылар цифрлық құралдарды (мысалы, презентациялар, виртуалды білім беру платформалары, білім беру бағдарламалары) қолдана отырып, интерактивті оқыту әдістерін жүзеге асыра алады.

6. Оқушылардың мотивациясы мен қызығушылығы: Оқушылардың оқуға деген қызығушылығын арттыру үшін оқу процесінде түрлі әдістер мен тәсілдерді пайдалану қажет. Интерактивті әдістер арқылы оқушылар өздерін оқыту процесіне тікелей қатысушы ретінде сезінеді, бұл олардың мотивациясын жоғарылатуға мүмкіндік береді.

7. Жеке және топтық жұмыс: Интерактивті оқыту формалары жеке және топтық жұмысқа негізделі алады. Топтық жұмыстар, пікірталастар, жоба тапсырмалары, рөлдік ойындар оқушылардың өзара әрекеттесуін арттырып, коммуникациялық дағдыларды дамытуға көмектеседі.

8. Кері байланыс және бағалау жүйесі: Оқушылардың оқу барысындағы жетістіктерін бағалау және кері байланыс беру жүйесі де интерактивті оқыту әдістерін анықтауда маңызды фактор болып табылады. Оқушылардың білімін тексеру үшін қалыптастырушы бағалау әдістері (мысалы, өзін-өзі бағалау, бір-бірін бағалау, пікірлерді талқылау) қолданылады.

Бұл факторлардың барлығы интерактивті оқыту әдістерін, формаларын тиімді таңдап, жүйелі түрде қолдануға мүмкіндік береді.

ЖОО студенттерін бастауыш сынып оқушыларының қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеуге тиімді дайындау үшін біз жобалық тапсырмаларды, «дөңгелек үстел» сияқты семинарларды әзірледік және қолдандық, онда әркім қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеудің әртүрлі мәселелері бойынша өз пікірін білдіре алды.

Студенттерді әртүрлі сабақтан тыс тәрбие іс-шараларына тарту болашақ мамандардың бастауыш сынып оқушыларының қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеуге дайындығын қалыптастыруға үлкен ықпал етеді. Бұл үрдіс бірнеше маңызды аспектілермен байланысты:

1. Әлеуметтік дағдыларды дамыту: Студенттердің сабақтан тыс іс-шараларға қатысуы оларды өзара қарым-қатынасқа және топта жұмыс істеуге үйретеді. Бұл болашақ мұғалімдерге өз сыныптарындағы оқушылардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді, себебі қарым-қатынас мәдениеті өзара сыйластық, түсіністік, ашықтық сияқты құндылықтарға негізделген.

2. Тәрбие жұмысын тиімді ұйымдастыру: Студенттер өз тәжірибесінде түрлі тәрбие іс-шараларын өткізу барысында мұғалімдер ретінде жұмыс істей бастайды. Бұл олардың бастауыш сынып оқушыларымен қарым-қатынас орнату тәсілдерін меңгеруіне көмектеседі. Студенттер үшін тәрбие іс-шаралары оқушылардың әртүрлі мінез-құлықтарын түсініп, олардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес әр түрлі тәсілдермен қарым-қатынас жасау дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

3. Жеке үлгі көрсету: Студенттердің әртүрлі іс-шараларда белсенді болуы оқушыларға жақсы үлгі бола алады. Мұғалім ретінде студенттер өздерінің жеке мінез-құлықтары, қарым-қатынас мәдениеттері арқылы оқушыларға оң әсер етіп, олардың дұрыс қарым-қатынас жасауына ықпал етеді. Студенттер үшін өз іс-әрекеттерінде тұлғалық және кәсіби қасиеттерді дамыту маңызды.

4. Шығармашылық және инновациялық тәсілдер: Тәрбие іс-шараларына қатысу студенттердің шығармашылық қабілеттерін шыңдайды, олар әртүрлі форматтағы іс-шараларды ұйымдастыруда шығармашылық ойлау мен инновациялық тәсілдерді қолдануға үйренеді. Мұғалім ретінде олар бастауыш сынып оқушыларымен қарым-қатынасты жаңа, тиімді тәсілдермен орнатуды меңгереді.

5. Коммуникативтік дағдылардың дамуы: Студенттер түрлі мәдени, жастағы және әлеуметтік топтармен жұмыс істеу барысында өздерінің коммуникативтік дағдыларын дамытады. Бұл болашақ мамандардың бастауыш сынып оқушыларымен тиімді қарым-қатынас орнатуына, оларды тыңдап, түсініп, нақты әрі дәл жауап беруге үйретеді.

6. Құндылықтар мен тәрбие жүйесін қалыптастыру: Тәрбие іс-шараларында студенттер өздері жұмыс істейтін қоғамның мәдениеті мен құндылықтарын, сондай-ақ этикалық нормаларды меңгереді. Бұл білім оларды оқушылармен қарым-қатынаста да маңызды рөл атқарады. Студенттер өз тәрбие жұмыстарында гуманизм, сыйластық, толеранттылық сияқты құндылықтарды насихаттайды, бұл болашақ мамандардың қоғамдағы жауапкершілігін арттырады.

Қорыта айтқанда, студенттердің сабақтан тыс тәрбие іс-шараларына қатысуы олардың бастауыш сынып оқушыларымен қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеуге дайындықтарын қалыптастыруға ықпал етеді, өйткені бұл процесс педагогикалық қабілеттерін жетілдіруге және олардың оқу үрдісінде қолданатын әдіс-тәсілдерін тиімді етуге мүмкіндік береді.

Аудиториядан тыс тәрбие жұмысы институтта бар дәстүрлерді сақтауға бағытталған, оны жүзеге асыру жоспары студенттерді сабақтан тыс белсенді тәрбие қызметіне біртіндеп қосуды қарастыруға және студенттік топтарда және тұтастай алғанда факультетте мәдениаралық оң қарым-қатынас орнату мәселелерін шешуге мүмкіндік берді.

Студенттердің педагогикалық практикасы теориялық оқыту мен олардың болашақ мамандығы арасындағы байланыстырушы буын болып табылады. Болашақ мамандардың бастауыш сынып оқушыларының қарым - қатынас мәдениетін тәрбиелеуге дайындығын қалыптастыру тәжірибесіне бағытталуы студенттерге бастауыш сынып оқушыларының қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеу, мектепте көпмәдениетті орта құру бойынша жұмысты қадағалауға, талдауға, жүзеге асыруға мүмкіндік берді.

Біз зерттеп жатқан болашақ мамандардың жасы кіші мектеп оқушыларының қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеуге дайындығын қалыптастыру процесінің динамикасы зерттеуге енгізілген болашақ мамандардың бастауыш сынып оқушыларының қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеуге дайындық коэффициентінің көмегімен бағаланды (студенттердің болашақ мамандардың бастауыш сынып оқушыларының қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеуге дайындығының әртүрлі деңгейлеріне қатынасы бойынша).

Эксперимент басталғанға дейін және одан кейінгі нәтижелерді салыстыру эксперименттік жұмыс барысында болашақ мамандардың бастауыш сынып оқушыларының қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеуге даярлығының әртүрлі деңгейлері бар студенттер топтарының сандық құрамы бойынша ғана емес, сонымен қатар болашақ бастауыш сынып мұғалімінің жоғары, орта және төмен деңгейлер үшін бастауыш сынып оқушыларының қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеуге дайындық коэффициенттерінің орташа мәндерінің өзгеруін көрсетеді (3-сурет).

3-сурет. Эксперимент басталғанға дейін және кейін нәтижелерді салыстыру

Педагогикалық эксперименттің тиімділігін дәлелдеу үшін біз статистикалық критерий ретінде Фишердің бұрыштық түрленуін (ϕ^* критерийі) таңдап, іріктеулерді математикалық өңдеуден өткіздік.

Фишер критерийінің алынған эмпирикалық мәнін салыстыру $\phi^*_{эмп} = 3.93$ $\phi^*_{кр} = 2.35$ ($p < 0.01$) критикалық мәнімен алынған барлық эмпирикалық мәндер Фишер критерийінің критикалық мәнінен үлкен екенін атап өттік ($\phi^*_{эмп} > \phi^*_{кр}$), бұл өз кезегінде болашақ мамандардың бастауыш сынып оқушыларының қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеуге дайындығын қалыптастыру бойынша жұмыстың тиімділігін дәлелдейді.

Қорытынды. Болашақ мамандардың ЖОО-да мектеп оқушыларының қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеуге дайындығын қалыптастыру процесі студенттердің педагогикалық өзара іс-қимыл бойынша дағдылары мен икемділіктерін дамыту үшін үлкен мүмкіндіктерге ие. Бастауыш сынып оқушыларының қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеу үшін университетте болашақ маман даярлау жалпы гуманитарлық және әлеуметтік-экономикалық пәндер, жалпы кәсіптік пәндер, пәндік даярлық пәндерінің блоктарын интеграциялауға жоғары назар аударуды көздейді [13]. Оқытушы мен студенттің өзара әрекеттесуінің диалогтық стилі болашақ мамандардың бастауыш сынып оқушыларының қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеуге дайындығын қалыптастырудың тиімді шарттарының бірі болып табылады. Эксперимент әзірленген ғылыми-әдістемелік ұсынымдар дәстүрлі оқыту әдісімен салыстырғанда жасы кіші оқушылардың бойында қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеу туралы болашақ мұғалімнің білімін кең қалыптастыратынын және студенттердің білім сапасын, олардың әдістемелік даярлық деңгейін арттыруға ықпал ететінін, студенттердің оқуға және педагогикалық шеберлікті жетілдіруге қызығушылығын арттыратынын дәлелдеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Yesnazar A., Japbarov A., Zhorabekova A., Kabylbekova Z., Nuraliyeva A. Elmira U. Determination of primary school children's speech skills in interdisciplinary communication in learning environments // *World Journal on Educational Technology: Current Issues*. - 2020. - 12(4). – PP. 373-388. <https://doi.org/10.18844/wjet.v12i4.5190>
2. Karasheva Z., Amirova A., Ageyeva L., Jazdykbayeva M., Uaidullakzy E. Preparation of future specialists for the formation of educational communication skills for elementary school children // *World Journal on Educational Technology: Current Issues*. – 2021. - 13(3). – PP. 467–484. <https://doi.org/10.18844/wjet.v13i3.5954>
3. Шаяхметова А., Сихынбай А. Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік мәдениетін қалыптастыру // *Педагогика и психология*. – 2020. – № 3(44). – Б. 93–99: DOI: 10.51889/2020-3.2077-6861.12
4. Zhumabayeva Z., Uaisova G., Zhumabayeva A., Uaidullakzy E., Karimova, R., Hamza G. Issues of Kazakh language teaching in elementary classes in terms of the meta-subject approach // *Cypriot Journal of Educational Sciences*. – 2019. - 14(1). – PP. 158-170. <https://doi.org/10.18844/cjes.v14i1.4123>
5. Uaidullakzy E. The formation of self-organizational skills of student's academic activity on the basis of 'time management' technology // *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*. – 2019. - 14(22). – PP. 95-110.
6. Parfilova G. Formation of communication culture in adolescents: substantive and methodological aspects // *New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences*. – 2019. - 2(11) – PP. 145-152. <https://doi.org/10.18844/prosoc.v2i11.1916>
7. Асташиова Н.А., Бондырева С.К., Жук О.Л. Подготовка будущего учителя к реализации идей поликультурного образования в диалоговом образовательном пространстве // *Образование и наука*. – 2019. - 21(2). – С.27-50. <https://doi.org/10.17853/1994-5639-2019-2-27-50>
8. Кылтасова Я.Я., Андросова М.И. Воспитание культуры общения у младших школьников // *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. – 2017. – Т. 26. – С. 15–19.
9. Апальков В.Г. Практикум по культуре речевого общения: учебно-практическое пособие.- М.: Евразийский открытый институт, 2010.— 280 с.
10. Костоева, А.А. Воспитание культуры общения у младших школьников // *Молодой ученый*. — 2022. — № 8(403). — С. 217-219.
11. Казарцева, О.М. Культура речевого общения. Теория и практика обучения / О. М. Казарцева. — М.: Флинта, 2017. — 80 с
12. Gutierrez K., Rogoff, B. Cultural ways of learning: Individual traits or repertoires of practice // *Educational Researcher*. - 2003. - 32 (5). – PP. 19-25.

Reference:

1. Yesnazar A., Japbarov A., Zhorabekova A., Kabylbekova Z., Nuraliyeva A. Elmira U. Determination of primary school children's speech skills in interdisciplinary communication in learning environments // *World Journal on Educational Technology: Current Issues*. - 2020. - 12(4). – PP. 373-388. <https://doi.org/10.18844/wjet.v12i4.5190>
2. Karasheva Z., Amirova A., Ageyeva L., Jazdykbayeva M., Uaidullakzy E. Preparation of future specialists for the formation of educational communication skills for elementary school children // *World Journal on Educational Technology: Current Issues*. – 2021. - 13(3). – PP. 467–484. <https://doi.org/10.18844/wjet.v13i3.5954>
3. Shaahmetova A., Sihinbai A. Bastyaysh synyp oqyshylaryny kommunikativtik madenietin qalyptastyry // *Pedagogika i psihologia*. – 2020. – № 3(44). – Б. 93–99: DOI: 10.51889/2020-3.2077-6861.12
4. Zhumabayeva Z., Uaisova G., Zhumabayeva A., Uaidullakzy E., Karimova, R., Hamza G. Issues of Kazakh language teaching in elementary classes in terms of the meta-subject approach // *Cypriot Journal of Educational Sciences*. – 2019. - 14(1). – PP. 158-170. <https://doi.org/10.18844/cjes.v14i1.4123>
5. Uaidullakzy E. The formation of self-organizational skills of student's academic activity on the basis of 'time management' technology // *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*. – 2019. - 14(22). – PP. 95-110.
6. Parfilova G. Formation of communication culture in adolescents: substantive and methodological aspects // *New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences*. – 2019. - 2(11) – PP. 145-152. <https://doi.org/10.18844/prosoc.v2i11.1916>
7. Astashova N.A., Bondyreva S.K., Jyk O. L. bolashaq mugalimdi dialogtyq bilim beriy kehistiginde koptmademetti bilim beriy idealaryn juzege asyryga daynday // *Bilim jane gylm*. – 2019. - 21(2). – С.27-50. <https://doi.org/10.17853/1994-5639-2019-2-27-50>
8. Kylvatsova Ia.Ia., Androsova M.I. Bastyaysh synyp oqyshylarynda qarym-qatynas madenietin tarbieley / / "Konsept" gylmy-adistemelik elektrondyq jurnaly.– 2017. – Т. 26. – С. 15–19.
9. Apalkov v. g. souley madenietii boynsha seminar: oqy-praktikalyq nusqaulyq.- М.: Eyraziyalyq ashyq instityt, 2010.— 280 с.
10. Kostoeva, A. A. Bastyaysh synyp oqyshylarynda qarym-qatynas madenietin tarbieley / / jas galym. — 2022. — № 8(403). — С. 217-219.
11. Kazarseva, O. M. Souley madenietii. Oqyty teoriasy men praktikasy / O.M.Kazarseva. — М.:Flinta, 2017. — 80 с
12. Gutierrez K., Rogoff, B. Cultural ways of learning: Individual traits or repertoires of practice // *Educational Researcher*. - 2003. - 32 (5). – PP. 19-25.